

education

Department:
Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KEREITE 11

**SETSWANA PUO TLALELETSO YA NTLHA (FAL)
PAMPIRI YA NTLHA (P1)**

EXEMPLAR 2007

MADUO: 80

NAKO: 2 diura

Pampiri e e na le ditsebe di le 9.

DITAELO:

1. Araba dipotso TSOTLHE.
2. Karolo nngwe le nngwe e simololwe mo tsebeng e ntšhwa mme kwa bokhutlong jwa karolo moithuti a thalele.
3. Tlogela mola mo magareng a dikarolo tsa gago.
4. Kwala sentle ka mokwalo o o buisegang.
5. Tlhokomela mopeleto le popego ya dipolelo.

KAROLO YA A**TEKATLHALOGANYO****POTSO 1**

1.1 Buisa temana e e latelang gore o tle o kgone go araba dipotso tse di latelang:

'Nnyaya mma, ga se makgoa, ke ngwetsi ele ya gago. Ga ke sa tlhole ke mo tlhaloganyana. Dilo a di ntirang o di thusiwa ke mmangwanaagwe. Ka ntlha ya ntlo ya phaposi e le nngwe ya boroko, ke nna kwa hoseteleng. Sa gagwe ke go nnela go tsewa ke dikoloi ka go farologana ga tsona. Mosadi wa moagisani o ne a mpitsa mme a ntemosa ntlha e. O ne a tlhola a mpona ke boa ke sulafetse sefatlhego. Moeka o ne a bua a sa leba mmaagwe mo matlhong.

Fa a ntse a bua jaana, mmaagwe ke fa a tlogetse go otlha makgabe, mme a mo tsepile ka matlho.

'Jaanong o ne o re ke reng rra? Ntlhang o setse o tshologa dithito motshameko e le gona o simologang? Nna ke ne ke re nte motshameko o ye fa pejana fale, e tla re kgantele, e be e le gona o ka itsemang.'

'Mme o raya gore ga a ntheetse gore ka re eng, a tle a ise ngongorego ya me kwa gaabo?

'Nna! Heela moipolai ke wena go tweng o Moipolai, a ke wena tota o ka buang mafoko a? Ke makgetlho a le makae ke go rerela ka lelapa le? Ke ga kae ke go rerela ka mosetsana yo? O nkarabile ka go reng? O arabile rraago ka go reng? Rraago o go arabile ka go reng? O rile malatsi a rona a badilwe, rona re a itsamaela. Ke yole o mo tseleng yole. Le fa a sa ntirela sepe sa molemo fela fa a fulara, le nna ke a mo latela. Rraago o ntshotlile, jaanong wa re ke ye go itshotlisa ka boMakgaola! Selo se leina le itlhalosang, phokojwe wa makgaola dilaga. Wa re ke ye kwa gaabo ke ise seleso sa gago! Seleso sa eng sa motho ke sa ya go mmatla, e bile gape ke sa mmatle! Nnyaya rra, rwala o itshokele mathata jaaka o rile o tla a kekemara. *Toe maar boet*'. Fa o ka bo o nkutlwile ka go tlhopela, o ka bo o bofa borokgwe ka dikurousepane, go se na legoroto le le go lekanang. Mmaagwe Makgaola o agile ntlwana, ga twe a re ke ya mokgwenyana. Ba tlile go go korobetsa gore o be o ye dibing.

Selo se se ipolaetseng monna, se re se mo tlosa mo tseleng, ka a ne a mo kgoreletsa go pepereganya. Pelo e ya me, e rwele mahutsana, matlhomola, masetlapelo, ga ke batle ope a a oketsa. Ke ka bo ke bua ka go ngotlega ga ona ke na le mothusi montseisidikgang'

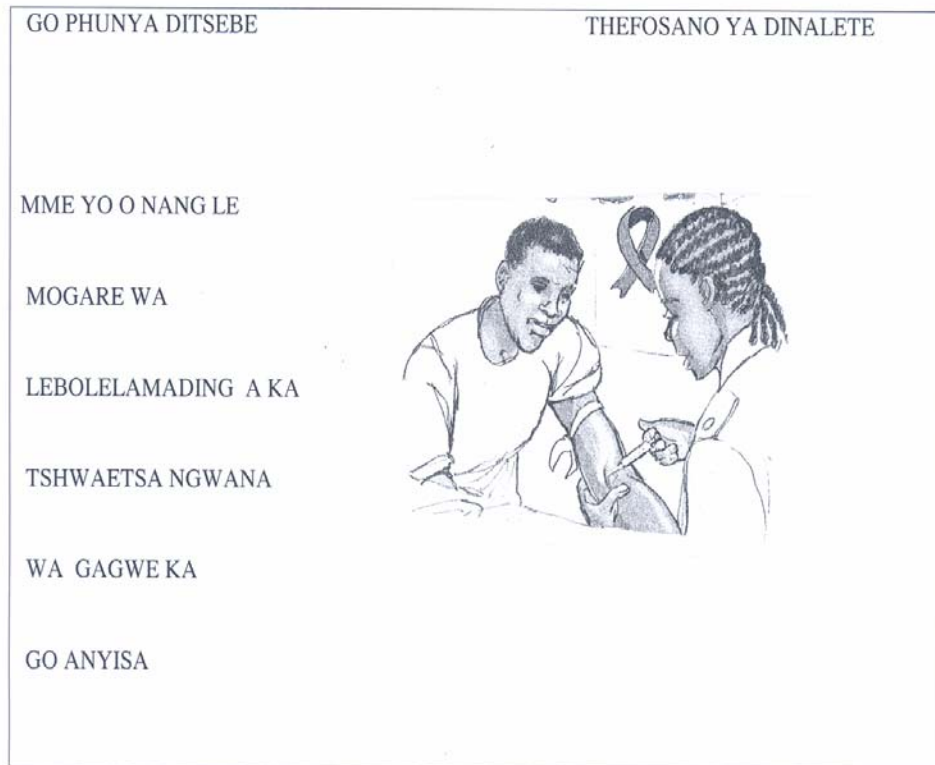
Monna o ne a rothisa keledi, a inamisitse tlhogo, a itshwere seledu, a beile dikgono mo mangoleng.

Letsatsi e ne e le la Tshipi. Go tloga phakela go fitlha motshegare go ne go se yo o buisang yo mongwe fa gaabo Moipolai. E rile fa ura e le ya bongwe Moipolai a simolola go tsaya sele le sele go ipaakanyetsa go boela morago. Kgabagare mmaagwe a tswa molomo.

[Leseiyane I.I, Moipolai]

DIPOTSO:

- 1.1.1 Fa go twe 'moeka' go buiwa ka mang? (1)
- 1.1.2 Ke ntlha efe e mosadi wa moagisani a e lemositseng Moipolai? (2)
- 1.1.3 Moipolai o ne a dira eng tse tharo fa a se na go bua le mmaagwe. (3)
- 1.1.4 A o dumelana le mafoko a ga mmaagwe Moipolai fa a re : 'Fa o ka bo o nkutlwile ka go tlhophela, o ka bo o bofa borokgwe ka dikurousepane, go se na legoroto le le go lekanang. Fa o dumela kgotsa o ganela , tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 1.1.5 Mmaagwe Moipolai o raya jang fa a re: ke ka bo ke bua ka go ngotlega ga ona ke na le mothusi montseisidikgang? (2)
- 1.1.6 Maikutlo a ga MmaMoipolai mabapi le Makgaola ke afe? (2)
- 1.1.7 A o utlwela Moipolai botlhoko? Tshegetsa karabo ya gago ka lebaka. (3)
- 1.2 Sekaseka setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso:

DIPOTSO:

- 1.2.1 Naya morero wa setshwantsho se se fa godimo (2)
- 1.2.2 Go ya ka wena, go diragala eng mo setshwantshong se? (2)
- 1.2.3 Nopola mekgwa e meraro mo setshwantshong e tshwaetsano ya HIV e ka diragalang ka yona. (6)
- 1.2.4 Araba ka Ee kgotsa Nnyaya.
- (a) Aids e tlholwa ke boloi. (1)
  - (b) Thobalano e e sa sirelediwang e phatlhalatsa HIV. (1)
  - (c) Mongwe le mongwe a ka tshwarwa ke AIDS. (1)
  - (d) Mogare wa AIDS o fofa mo moweng. (1)
  - (e) AIDS e phatlhaladiwa ke diela tsa mmele fa motho a tshwaeditswe. (1)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B**TSHOSOBANYO****POTSO 2**

Buisa temana e e latelang mme morago o e sosobanye ka temana e e ka nnang le dintlha di le supa ka mafoko a gago mme bokao bo sa fetoge. Netefatsa gore o akareditse dintlhakgolo le molaetsa wa yona.

'Ngwanaka, ke bone se o se dirang mo Garankuwa. O nna mo Kanana e bile o ruile ditsala. Lo a ja, lo a nwa, lo mo boipelong mme rona kwa Dikebu re mo sekakeng ga re na ope, kwa ntle ga Dithuso, yo o re tshwenyegelang.' A metsa mathe ka bothata, dikeledi di ntse di rothela mo khibeng ya gagwe. 'Ke bolailwe ke pelo ya botsadi mo go wena.' A bua a itshwara dikgopo tsa molema. E ne e beletsa ka bonako le ka modumo o a neng a o utlwa ka tsebe. ' Se ke se boneng ga se se ke se tletseng fano. Ntirele molemo o le mongwe fela, ngwanaka. Busa tšhelete ya ga mogoloo gona jaanong. ' A ipitla matlho go tsholola dikeledi tse di geletseng mo go ona.

Kepadile a tsenya seatla mo kgetseng ya borukhu e e kwa morago, a ntsha tšhwantlha ya pampiritšhelete. A e neela mogoloe go e bala. E ne e le diranta di le kgolamane. Fa re ne re sa go sala morago, le gona re sa go tsoetsa kgwanyape, o ne o ya go e busa leng?' Mmaagwe a mmotsa a iphimola dikeledi ka tuku. Ga a ka a araba mmaagwe. A nnela go ipitla leitlho la molema le le neng le atetswe ke dikeledi, le hibitse jaaka legala la malatlha. ' Araba ke ise ke go tswale matlho! A ga o utlwe fa mme a go botsa potso?' A tsholetsa la molema a ntse a le tshikinya jaaka molamu. Go lemogeng mabole a tla mo ja gape a bula molomo a ithibile sefatlhego. ' Ke ne ke ipaakanyetsa go e tlisa kwa gae, go e neela mme gore a e fetisetse kwa go wena abuti ka mafoko a tebogo.' 'Jaanong o ne o e diretse moletlo jaaka bogadi bo ya go ntshiwa?

[Setshedi J.E.Magana go utlwa]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B:

10

KAROLO YA C**TIRISO YA PUO****POTSO 3**

Sekaseka setshwantsho se se latelang mme morago o arabe dipotso:

[L.Kgoele, T. Motshegare le P.Sekhule, E Amogeleng]

- 3.1 Goreng setlhogo se kwadilwe ka ditlhakakgolo tse dintsho. (2)
- 3.2 Setshwantsho se, se sekametse mo letlhakoreng le le rileng la batho. Tlhalosa se setshwantsho se se se kayang. (2)
- 3.3 Ke dijo dife tse di rekisiwang fa? Goreng go rekisiwa mofuta o wa dijo? (2)
- 3.4 Letshwao le '...' le le dirisitsweng mo setlhogong le kaya eng? (2)
- 3.5 Ntle le thekiso, kolotsana e e mo setshwantshong e ka dirisetswa eng? (2)

3.6 Buisa temana e e latelang mme morago o arabe dipotso:

A o itse gore ' mphe - mphe e a lapisa motho o kgonwa ke sa gagwe?' Se se tlhaba botlhale. O tshwanelwa ke go ithuta o kgaodise go bitswa 'nnathele. O fitlhelela se ka maikemisetso le go dira ka natla mo botshelong go bona katlego. Ga go ope yo o boneng dipholo tsa yona tse di nametsang pelo a sa dira jalo.Dithuto tsa kwa sekolong le tsona di batla o itime boroko o semelele go ka atlega. Fa o repisa ditomo kgotsa o tletse motshameko, isago e nna letobo gone ga go sepe sa mahala.

Re buile ka go ikitse le go tlhaloganya kwa o yang teng fa o godile. Go fitlha koo go rotloetswa ke fa o ka lemoga talente ya gago mme wa e sala morago. Kwa bokhutlong o bitswa yo o atlegileng e seng mokopi kgotsa 'nnathele' Itse fa 'tswaa – tswaa e tswa gale ' Simolola jaanong go ikemisetse go atlega mo botshelong. Dira sengwe le sengwe ka botswapelo, natla mme o tsaya matsapa.

[L. Kgoele le ba bangwe,E amogeleng]

DIPOTSO:

3.7 Dirisa maemedi a a latelang mo dipoleng:

3.7.1 Tsona (2)

3.7.2 Yona (2)

3.8 Nopola lekgethi mo polelong e e latelang mme o le dirise mo polelong ya gago. 'Ga go ope yo o boneng dipholo tsa yona.' (3)

3.9 Lefoko 'mahala' ke leina lesele, dirisa leina la Setswana boemong jwa lona. (1)

3.10 Dirisa lengwe le lengwe la mafoko a a latelang mo dipolelong go supa bokao jo bo farologaneng le jwa temana.

3.10.1 Dipholo (2)

3.10.2 Fitlha (2)

3.11 Kwala dipolelo tse di latelang ka mokgwa wa kganetso

3.11.1 Dira sengwe le sengwe ka botswapelo. (2)

3.11.2 O tletse motshameko. (2)

3.12 Nopola lefoko le le bontshang gore mongwe o itira tiro nngwe e e rileng mo polelong e e latelang mme o le dirise mo polelong ya gago.

O tshwanelwa ke go ithuta o kgaodise go bitswa'nnathele'. (4)

3.13 Nopola motlhala o o bontshang kgakololo e motsadi a e nayang ngwana.Naya mofuta wa segalo mo polelong e e dirisitsweng. (2)

- 3.14 Dirisa makopanyi a a latelang mo dipolelong:
- 3.14.1 Gore (2)
  - 3.14.2 Kgotsa (2)
- 3.15 Naya tlhaloso ya maele a a latelang:
- 3.15.1 Go nametsa pelo. (1)
  - 3.15.2 Go itima boroko. (1)
- 3.16 Tlhalosa seane se se latelang
- Tswaa – tswaa e tswa gale. (2)

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 40

PALOGOTLHE: 80